

УДК 339.94

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ АДАПТИВНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Плотницька С.І., Гнатенко М.К.

Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

В роботі досліджено роль малого бізнесу в економічному розвитку країни, проаналізовано зовнішнє середовище функціонування малих підприємств сільськогосподарського сектору Харківської області, проведена оцінка стану їх адаптивності. Запропоновано інструментарій адаптації з метою пристосування до умов змінного середовища.

Ключові слова: малі підприємства, адаптація, глобалізація, зовнішнє середовище, сільське господарство.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається глобалізація світових процесів і явищ, які охоплюють політичну, економічну, соціально-культурну та освітні сфери життєдіяльності, тобто процес глобалізації є однією із новітніх тенденцій розвитку суспільства. На даний час не існує універсально визначення поняття глобалізації. Деякі дослідники [14] визначають її як «процес розширення участі на міжнародних ринках», в той час як інші [12] – як «ступінь розходження між зарубіжними ринками і внутрішній ринковим простором економічних, культурних, політичних і ринкових стратегічних намірів». Парламентська Асамблея Ради Європи дає наступне визначення глобалізації: «Глобалізація може бути описана як більш тісна економічна інтеграція всіх країн світу в результаті лібералізації та подальшого збільшення обсягу і різноманітності міжнародної торгівлі товарами і послугами, падіння цін на транспорт, зростання інтенсивності міжнародного проникнення капіталу, значне зростання глобальної робочої сили і прискореного поширення технологій у світовому масштабі, зокрема зв'язку» [13].

Вищезазначені процеси призвели до корінних змін в бізнес-середовищі, одним із результатів яких є підвищення ролі малих та середніх підприємств як чинників економічного зростання та зайнятості [11]. Більш того, міжнародні організації визнають інтеграцію економіки в світовий економічний простір і встановлення демократії,

як один з найбільш ефективних способів подолання бідності та нерівності в країнах, що розвиваються, до яких наразі відноситься і Україна. Визнання цього факту знаходить своє відображення в розробці та імплементації вітчизняним урядом стратегій та програм підтримки розвитку малого бізнесу в цілому та сприяння інтернаціоналізації малих підприємств зокрема.

Так як чутливість підприємств до різних перешкод значно зростає в умовах кризових ситуацій в економіці, які наразі мають місце у вітчизняній економіці, то адаптація виступає саме тим інструментом, який забезпечить гармонійний розвиток суб'єктів малого бізнесу. Проте, впровадження адаптаційних заходів у діяльність малих підприємств вимагає визначення ресурсних обмежень, зумовлених рівнем розвитку та потенціалом підприємства, тобто його можливостей до реалізації таких заходів. Саме тому оцінка рівня адаптивності підприємства слугує тим індикатором, що відображає його здатність до впровадження заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вагомий внесок у дослідження проблематики розвитку малих та середніх підприємств зробили такі вітчизняні вчені, як І. В. Багрова, І. О. Бочан, В. С. Будкін, З. С. Варналій, А. С. Гальчинський, Б. Данилишин, Н. Д. Кожевіна, О. В. Лучакова, С. В. Ляшенко, Т. В. Уманець та багато інших. Віддаючи належне їхнім доробкам, відмі-

тимо, що проблеми адаптації малих підприємств до зовнішнього середовища в умовах глобалізації в країнах з економікою, що розвивається, продовжують активно досліджуватися.

Метою даної роботи є дослідження стану адаптивності малих підприємств в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення розвитку малого і середнього бізнесу об'єктивно обумовлено тим, що саме малі та середні підприємства створюють більшу частину валового внутрішнього продукту (ВВП) в країнах із розвинутою ринковою економікою. Так, за даними ООН у малому бізнесі зайнято понад 50% працездатного населення світу [3]. У таких країнах, як США, Японія, Німеччина, частка ВВП, виробленого малими та середніми підприємствами, становить 50-60% від загального його обсягу, а чисельність працівників, що працюють на цих підприємствах, – близько 60% від загальної кількості працюючих [3].

Наразі малий бізнес відіграє важливу роль в економіці України. За підсумками 2014 року в Україні налічувалось понад 1,93 млн. суб'єктів малого та середнього підприємництва, з яких 1,59 млн. – фізичні особи-підприємці. Загалом у секторі малого бізнесу зайнято понад 6,88 млн. осіб, що становить 78% кількості працівників на суб'єктах господарської діяльності. Обсяг реалізованої продукції, що припадає на малий бізнес, склав 2,72 млрд. гривень або майже 61% від загального значення [8]. Станом на 01.01.2015 обсяг реалізованої продукції малими підприємствами Харківської області становив 25,5% від загального обсягу реалізації. Найбільшу частку до загального обсягу реалізованої продукції за видами економічної діяльності складали: оптова і роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів; сільське, лісове та рибне господарство; будівництво; промисловість [8].

За останні роки аграрна сфера України мала вирішальний вплив на стабілізацію національної економіки: порівняння результатів діяльності промисловості і сільськогосподарського комплексу України показує, що індекс зростання виробництва промислової продукції у 2013-2015 роках склав 95,7%, 89,9% та 87,0%, то в сільському господарстві, відповідно, 113,3%, 102,2% та 95,2 [8]. Причому доля малих підприємств у виробництві загального обсягу сільськогосподарської продукції складала від 30,3% в 2013 р. до 41% в 2015р. [8]. Важливе значення для сільського господарства саме малих підприємств підкреслюється в дослідженнях вітчизняних вчених. Так, О. Д. Радченко відмічає: «Малі підприємства відіграють значну роль у виробництві сільськогосподарської продукції, продовольчій безпеці держави, їхня діяльність частково сприяє розв'язанню соціальних проблем села, налагодженню стійкого розвитку сільських територій, забезпеченню зайнятості та підтримці доходів сільського населення» [10]. Його підтримує і К. О. Прокопенко: «Значення малих сільгоспвиробників (фермерських господарств і господарств населення) в українському аграрному секторі за останнє десятиріччя відчутно зросло. Незважаючи на існування серйозних проблем, вони поки що є важливими товаровиробниками сільськогосподарської продукції в Україні» [9].

Виходячи з вищевказаного, базою для дослідження стану адаптивності до зовнішнього середовища були вибрані малі підприємства сільськогосподарського комплексу, а саме малі підприємства сільськогосподарського комплексу Харківщини.

Для потреб більш ґрунтовного дослідження постає питання формування вибірки. Так як основною вимогою до статистичної вибірки є її репрезентативність, то, відповідно, постає завдання визначення такого обсягу вибірки, який би забезпечив достатній рівень достовірності та репрезентативності результатів. Враховуючи особливості досліджуваного об'єкта, ми скористались випадковим неповторним способом відбору з урахуванням можливостей доступу до інформації. За такого способу відбір одиниць здійснюється у випадковому порядку.

Відповідно для потреб дослідження можемо визначити наступні вихідні дані: $N = 1475$ (кількість малих підприємств сільського господарства, що фактично функціонували та звітувались до Головного управління статистики в Харківській області за даними 2016 р.); $\Delta = 0,3$; довірча вірогідність $P = 0,95$ (значення коефіцієнту довіри $t = 1,96$). На основі проведених досліджень нами було визначено, що необхідний для забезпечення репрезентативності обсяг вибірки складає 92 малих підприємства.

Так як вибірка доволі значна, то малі сільськогосподарські підприємства Харківщини було згруповано за рівнем їх спеціалізації за наступним чином: 1) малі сільськогосподарські підприємства з низьким рівнем спеціалізації (рівень спеціалізації нижчий 0,35); 2) малі сільськогосподарські підприємства з середнім (достатнім) рівнем спеціалізації (рівень спеціалізації варіюється у межах від 0,35 до 0,7); та 3) малі сільськогосподарські підприємства, рівень спеціалізації яких вищий за 0,7, тобто високоспеціалізовані підприємства.

Першим кроком у дослідженні стану адаптивності суб'єктів малого бізнесу вважаємо визначення доцільності задіяння механізму адаптації. До першопричин, які обумовлюють необхідність впровадження адаптаційних інструментів, слід віднести порушення гомеостазу малих підприємств як соціально-економічної системи та виникнення дисбалансу між їх внутрішнім і зовнішнім середовищами, що проявляється в наступному: погіршення ключових показників виробничо-комерційної діяльності малих підприємств, послаблення його конкурентної позиції, нові виклики зовнішнього середовища, тощо.

Базою для розробки та впровадження адаптивних заходів виступає дослідження зовнішнього середовища функціонування малих підприємств. За таких умов особливої актуальності набуває діагностика його факторів та характеристик. Основою для оцінювання будь-яких компонентів зовнішнього середовища виступає експертна думка.

Таким чином, оцінку зовнішнього середовища підприємств було отримано на основі опитування шляхом анкетування 54 малих сільськогосподарських підприємств, що складає приблизно 59% від загальної кількості суб'єктів вибірки. Вимогу репрезентативності результатів анкетування було забезпечено охопленням анкетуванням

малих підприємств різного рівня спеціалізації за визначеними вище групами. Для визначення факторів зовнішнього середовища, що здійснюють вплив на діяльність малих підприємств сільськогосподарського Харківщини використано методику аналізу PEST+M на основі зважування факторів [6].

У результаті проведеного експертного опитування та аналітичних розрахунків з'ясовано, що в цілому зовнішнє середовище суб'єктів малого бізнесу в сільськогосподарському секторі Харківщини характеризується рухливістю, невизначеністю та великою кількістю факторів (нестабільність оцінюється у 8,3 бали).

Для дослідження стану адаптивності малих підприємств сільськогосподарської сфери Харківщини було використано систему аналітичних показників, які об'єднані в групи: 1) показники адаптивності потенціалу підприємства, 2) організаційно-управлінські показники, 3) показники фінансового стану; 4) показники ефективності діяльності підприємства [2].

Показники адаптивності потенціалу підприємства – інтегральний показник конкурентоспроможності, темп зростання економічної вартості підприємства, фондівіддача, матеріалівіддача, продуктивність праці, коефіцієнт придатності обладнання, фондоозброєність.

Організаційно-управлінські показники – гнучкість організаційної структури, оперативність реагування, рівень кваліфікації управлінського персоналу.

Фінансові показники – містять такі підгрупи показників: показники фінансової спроможності підприємства (коефіцієнти абсолютної та загальної ліквідності, коефіцієнт автономії, коефіцієнт забезпеченості власними засобами); показники оборотності активів (коефіцієнти оборотності активів, власного капіталу, оборотних активів, дебіторської та кредиторської заборгованостей).

Показники ефективності господарської діяльності – коефіцієнти рентабельності господарської діяльності, власного капіталу, активів, продукції, реалізації, ефективність збутової діяльності.

Так як використовується методика базується на поєднанні розрахункових та експертних показників, що забезпечує точність та достовірність отриманих оцінок, то вона потребує «нормалізації» показників, яка спрямована на перехід до відображення результатів вимірювання, згідно з яким «найкращому» значенню показника присвоюється значення 1, а значення інших показників визначаються на основі співставлення фактичних значень із значенням «найкращим» значенням.

Визначення комплексного індексу адаптивності як узагальнюючого показника спроможності підприємства до впровадження адаптаційних змін було проведено за формулою:

$$I_a = k_1 \times I_{nn} + k_2 \times I_{оуп} + k_3 \times I_{фн} + k_4 \times I_{ндд}$$

де I_a – індекс адаптивності, $k_1...k_4$ – вагові коефіцієнти, встановлені експертним методом, I_{nn} – індекс показників адаптивності потенціалу підприємства, $I_{оуп}$ – індекс організаційно-управлінських показників, $I_{фн}$ – індекс фінансових показників, $I_{ндд}$ – індекс показників ефективності господарської діяльності.

Отримані результати за групами малих підприємств наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Індекси адаптивності малих підприємств сільськогосподарського сектору Харківської області за групами спеціалізації (дані 2015 р.)

Групи підприємств	Значення індексу
З низькою спеціалізацією (< 0,35)	0,24
З достатньою спеціалізацією (0,35 ÷ 0,7)	0,39
Високоспеціалізовані підприємства (>0,7)	0,69

Для інтерпретації отриманих результатів була використана шкала Е. Харрінгтона, що побудована на припущенні про нерівномірність розподілу критерію та передбачає формування діапазонів його зміни із забезпеченням однакової ймовірності попадання критерію у кожен із них. Водночас, шкала Харрінгтона забезпечує поєднання числових та вербальних оцінок показників [2]. Модифіковану шкалу для інтерпретації значень показників нестабільності зовнішнього середовища та адаптивності з урахуванням 10-бального діапазону відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Модифікована шкала Харрінгтона для інтерпретації значень індексу адаптивності

Кількісні значення інтегрального показника	[0,0; 0,37)	[0,37; 0,63)	[0,63; 1,0]
Якісна оцінка показника	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень

Отже, високим рівнем адаптивності відповідно до значення розрахованого індексу характеризується лише одна група малих підприємств, а саме високоспеціалізовані малі сільськогосподарські підприємства, група малих сільськогосподарських підприємств з низькою спеціалізацією характеризується низьким рівнем адаптивності, з достатньою спеціалізацією – середнім рівнем можливостей до адаптації за умов нестабільного зовнішнього середовища.

Визначення стану адаптивності малих підприємств є важливою передумовою для обґрунтування типу адаптації останніх, адже адаптація надає можливість привести стан та характеристики внутрішнього середовища суб'єкта малого бізнесу у відповідність до стану та флуктуацій факторів зовнішнього середовища його функціонування.

Так, за результатами проведеного дослідження встановлено, що крім поширених у діяльності малих підприємств сільськогосподарського сектору Харківської області неспецифічних інструментів, таких як дослідження ринку, управління виробничою програмою, спроби виходу на зовнішні ринки, доцільним буде використання специфічного інструментарію адаптації (модернізація, реструктуризація, диверсифікація, реінжиніринг, управління за слабкими сигналами).

Висновки з проведеного дослідження. Оцінювання стану адаптивності малих підприємств сільськогосподарського сектору становить важливу передумову для формування процесу обґрунтування та прийняття управлінських рішень. Комплексна будова індексу адаптивності

надає можливість ідентифікувати основні чинники його формування та підвищити загальний рівень індексу за рахунок впливу на окремі його складові, що слугує передумовою для формування комплексу дій щодо забезпечення цільового рівня адаптивності підприємства у процесі його пристосування до змін зовнішнього середовища.

Таким чином, оцінювання стану адаптивності виступає важливим компонентом механізму адаптації малих підприємств сільськогосподарського сектору до зовнішнього середовища, адже формує підґрунтя для вибору типу їх адаптації та подальшого формування системи заходів з метою пристосування до умов змінного середовища.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>
2. Гросул В. А. Методичні засади оцінювання адаптаційного потенціалу торговельного підприємства / В. А. Гросул, О. Д. Рачкован // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 6(226). – С. 74-89.
3. Європейський комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.eu.int/>.
4. Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV.
5. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 р. № 4618-VI. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2063-14>
6. Запухляк І. Б. Розвиток підприємства та нестабільність середовища: взаємозв'язок та взаємозалежність / І. Б. Запухляк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – № 13. – С. 87-89.
7. Кравченко С. А. Адаптація економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов ринку: автореф. дис. на здобуття ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Кравченко Світлана Анатоліївна. – К., 2007. – 41 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstst.gov.ua>
9. Прокопенко К. О. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України / К. О. Прокопенко // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 99-105.
10. Радченко О. Д. Інститут державної підтримки малих підприємств у сільському господарстві / О. Д. Радченко // Економіка АПК. – 2011. – № 11. – С. 60-66.
11. McNaughton R. B. (2000). Determinants of time-span to foreign market entry. *Journal European Marketing*, 9(2), 99-112.
12. Reid S. 1984, 'Information Acquisition and Export Entry Decisions in Small Firms', *Journal of Business Research*, vol. 12, no. 2, pp. 141-157.
13. Supporting the Internationalisation of SMEs http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/marketaccess/index_en.htm
14. Welch L. S. & Luostarinen R. 1988, 'Internationalisation: Evolution of a Concept', *Journal of General Management*, vol. 14, no. 2, pp. 34-55.

Плотницькая С.И., Гнатенко М.К.

Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова

ИССЛЕДОВАНИЕ СОСТОЯНИЯ АДАПТИВНОСТИ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ К ВНЕШНЕЙ СРЕДЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

В работе исследована роль малого бизнеса в экономическом развитии страны, проанализирована внешняя среда функционирования малых предприятий сельскохозяйственного сектора Харьковской области, проведена оценка состояния их адаптивности. Предложен инструментарий с целью дальнейшего приспособления к условиям изменяющейся среды.

Ключевые слова: малые предприятия, адаптация, глобализация, внешняя среда, сельское хозяйство.

Plotnytska S.I., Gnatenko M.K.

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

STUDY OF SME'S ADAPTABILITY TO THE ENVIRONMENT UNDER GLOBALIZATION

Summary

The role of small business in economic development has been investigated, the SME's environment of Kharkov region is analyzed, and SME's adaptability has been evaluated. Tools of SME's adaptation have been developed.

Keywords: SMEs, adaptation, globalization, environment and agriculture.